

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1972
metai

VILNIUS

1973

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1972

VILNIUS

1973

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1972

VILNIUS

1973

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД
1972

ВИЛЬНЮС

1973

Redakcinė kolegija

Jurginis Juozas, Merkys Vytautas, Milius Vacys, Strazdūnaitė Rita (sekretorė), Sadžius Henrikas (vyr. redaktorius pavaduotojas), Tautavičius Adolfas, Tyla Antanas, Vaitkevičius Bronius (vyr. redaktorius), Zepkaitė Regina

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-137}{M851(10)-73}$ Z-73

UDK 9(474.5)27

LIETUVOS ĮSTOJIMAS Į TARYBŲ SĄJUNGĄ

VYTAUTAS KANCEVICIUS

1940 metais pasibaigė Lietuvos buržuazijos, kaip valdančiosios klasės, viešpatavimas. Valstybės valdžią į savo rankas paėmė darbo žmonės. Mūsų krašte laimėjo socialistinė revoliucija. Lietuva buvo paskelbta Tarybų Socialistine Respublika. Taip buvo sudaryta svarbiausia politinė sąlyga pagrindiniams socialiniams ir ekonominiams pertvarkymams, Lietuvos ir TSRS valstybiniam susivienijimui. 1940 m. rugpjūčio 3 d. Lietuva buvo priimta į Tarybų Sąjungą ir tapo lygiateise Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos nare.

Apie priežastis, skatinusias Tarybų Lietuvą įsijungti į TSRS, ir įvykius, nulėmusius šį įsijungimą, jau yra nemažai rašyta ir paskelbta dokumentinės medžiagos¹.

Kai kurie Lietuvos Liaudies seimo Įgaliotosios komisijos nariai, išrinkti įteikti TSRS Aukščiausiąjai Tarybai Lietuvos Liaudies seimo deklaraciją dėl Tarybų Lietuvos įstojimo į TSRS, yra parašę atsiminimus apie šios komisijos darbą². Liaudies seimo Įgaliotosios komisijos veiklos atskirų momentų detalus nušvietimas praturtina istoriografiją apie Lietuvos įstojimą į TSR Sąjungą.

Kokios istorinės aplinkybės nulėmė šį Lietuvos liaudies žingsnį?

TSKP CK nutarime dėl pasiruošimo Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos įkūrimo 50-osioms metinėms, apžvelgiant TSRS susikūrimo rai-

¹ A. Sniečkus, Lietuvos tautos vieta — tarybinių tautų šeimoje. Kalba Liaudies seime 1940 m. liepos 21 d., Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957, p. 537—538; J. Paleckis, Kalba Liaudies seime 1940 m. liepos 21 d., Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957, p. 549—557; K. Navickas, TSRS vaidmuo, ginant Lietuvą nuo imperialistinės agresijos 1920—1940 metais, V., 1966, p. 322—328; G. Zimanas, Rugpjūčio trečioji, Tiesa, 1965.VIII.3; Очерки развития государственности советских прибалтийских республик 1940—1965 гг., Таллин, 1965, стр. 23—34; Liaudies seimo stenogramos, I-ji sesija 1940 m. liepos 21—23 d., K., 1940; TSRS Aukščiausiosios Tarybos septintoji sesija (1940 m. rugpjūčio 1—7 d.d.), M., 1940, p. 62—92.

² K. Didžiulis, Už liaudies laimę, V., 1963; K. Didžiulis, Neužmiršamos dienos, Tiesa, 1956.VIII.3; Ю. Палецкис, В Москву — за солнцем новой жизни, Советская Литва, 3.VIII.1965 г. M. Kutraitė, Liaudies valią vykdanč, Tiesa, 1965. VIII.4; K. Petrauskas, Lietuva laukia istorinio momento, Švyturys, 1965, Nr. 14, p. 11—13.

dą, pabrėžiama, kad sąlygas tarybinių respublikų valstybiniam susivienijimui į TSRS parengė Didžioji Spalio socialistinė revoliucija, kad šis susivienijimas buvo reikšmingas ne tik socializmo kūrimui Tarybų šalyje, bet ir įvairių pasaulio tautų kovai už laisvę, nacionalinį ir socialinį išsivadavimą, už socialinę pažangą³.

Spalio socialistinė revoliucija ir Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos susikūrimas pakeitė pasaulinių įvykių raidą, kuri neaplenkė ir Lietuvos.

Pirmasis pasaulinis karas ir Didžioji Spalio socialistinė revoliucija padarė pradžią bendrajai kapitalizmo krizei. Prasidėjo pirmasis jos etapas. Vykstant antrajam pasauliniam karui ir laimėjus socialistinėms revoliucijoms kai kuriose Europos ir Azijos šalyse, išsivystė antrasis bendrosios kapitalizmo krizės etapas.

Bendrosios kapitalizmo krizės pirmojo laikotarpio pradžioje — 1918—1919 metais — Lietuvoje susikūrė ir gyvavo Tarybų valdžia. Tačiau tuomet dar nepakako jėgų Lietuvos darbo žmonių iškovojimams įtvirtinti. Buržuazinis Lietuvos valstybingumas atsirado tik po to, kai vietinė kontrrevoliucija ir užsienio interventai kraujyje paskandino darbo žmonių iškovojimus 1918—1919 metais.

Vykstant antrajam pasauliniam karui ir gilėjant bendrajai kapitalizmo krizei, buržuazijos viešpatavimas mūsų krašte žlugo. Lietuva tapo Tarybų Socialistine Respublika. 1940 metų vasarą Lietuvoje laimėjo socialistinė revoliucija. Sąlygos jai brendo ištisus du dešimtmečius.

Spalio socialistinė revoliucija panaikino nedalomą imperializmo viešpatavimą pasaulyje. Be to, atsirado prieštaravimas tarp imperializmo sistemos ir socialistinės valstybės. Todėl, kilus bendrajai kapitalizmo krizei, sąlygų socialistinei revoliucijai Lietuvoje brendimą apsprendė ne tik vidaus socialinių santykių raida ir prieštaravimai tarp didžiųjų imperialistinių valstybių, bet taip pat ir jų prieštaravimai su Tarybų Sąjunga.

1918—1939 m. santykiai tarp Anglijos, Prancūzijos, JAV, Vokietijos ir Lenkijos klostėsi ir kaip tarp imperialistinių konkurenčių, ir kaip tarp antitarybinių sąjungininkių. Pirmuoju atveju kova už pasaulinę rinką, už vadovaujančias strategines pozicijas Europoje jas, kaip imperialistines varžoves, skyrė, sudarydama ir Lietuvoje jų politinių ir ekonominių interesų susikryžavimo sferą. Antruoju atveju bendras klasinis tikslas — antitarybinė politika — jas jungė.

Gilėjant bendrajai kapitalizmo krizei ir paspartėjus netolygiam ekonomiam ir kariniam kai kurių kapitalistinių šalių vystymuisi, prieštaravimai tarp jų padidėjo, jos ėmė nebesutarti tarptautinėje arenoje. Dėl to

³ Tiesa, 1972.II.22.

keitėsi ir jų interesai Lietuvoje, atitinkamai veikdami Lietuvos vidaus bei tarptautinę padėtį, aštrindami politinį gyvenimą ir klasių kovą.

1939 metų vasarą pastebimai ėmė irti santykiai tarp Vakarų imperialistinių valstybių. Kartu silpnėjo Anglijos ir Prancūzijos pozicijos bei jų politinė įtaka Lietuvoje. Pirmiausia tai buvo TSRS antimuncheniškos politikos rezultatas. Sutikdama su Vokietijos pasiūlymu pasirašyti nepuolimo sutartį, Tarybų Sąjunga užkirto imperialistinėms valstybėms kelią sudaryti bendrą antitarybinį frontą ir sužlugdė Anglijos bei Prancūzijos pastangas įžiebtį karą tarp Vokietijos ir TSRS, o pačioms likti laimėtojomis.

Vokietijos—TSRS nepuolimo sutartis ir prasidėjęs Europoje hitlerinės Vokietijos karas prieš Lenkiją, Angliją ir Prancūziją rodė, kad imperializmo pozicijos Europoje silpnėja, kad imperialistinių valstybių tarpusavio konfliktas yra labiau pribrendęs, negu karinės agresijos planai prieš TSRS.

Lietuvos Komunistų partija 1939 m. rugpiūčio 23 d. Vokietijos—TSRS nepuolimo sutartį vertino kaip silpninančią imperializmo stovyklos ir visų komunizmo priešų pozicijas, pažabojančią „agresingojo fašizmo veržimąsi į Rytus“⁴, ir mažinančią karo gaisrą Rytų Europoje, taigi ir Pabaltijyje⁵.

Tuo tarpu buržuazinėje Lietuvos vyriausybėje pasireiškė sumišimas. Buvo pradėta apgailestauti, kad naujai susidariusiomis sąlygomis Anglijos, Prancūzijos ir JAV parama Lietuvai tebus gana menka. Vyriausybėje spaudoje atsirado užuominų, kad, pasikeitus tarptautinei padėčiai, reikia labiau vertinti TSRS egzistavimą. Jau 1939 m. rugpiūčio 24 d. valdančiosios tautininkų partijos žurnalas „Vairas“ rašė, kad jeigu Miunchene Vokietija gavo iš Vakarų valstybių palaiminimą nukreipti savo ekspansiją į Rytus, tai Ribentropo kelionė į Maskvą iš esmės yra ne kas kita, kaip garbingas Tarybų Sąjungos grįžimas į Europą“⁶.

Prasidėjęs karas tarp Lenkijos ir Vokietijos, į kurį netrukus įsitraukė Anglija ir Prancūzija, sudarė vėl naują tarptautinę situaciją. Pasikeitė valstybių sienos. Lietuva atsidūrė tiesioginėje Tarybų Sąjungos kaimynystėje.

Valdančioms Lietuvos buržuazijos viršūnėms reikėjo numatyti naujas jų santykių gaires su Vokietija ir TSRS ir apsispręsti Vilniaus klausimu. Iškilę nauji teritorinio bei politinio pobūdžio klausimai turėjo būti aptarti ir išsiaiškinti derybomis. Ta proga „Vairas“ įžanginiame straipsnyje „Momento reikalavimas“ rašė, kad tautininkai, būdami nacionalistais, vis gi šiuo momentu negali būti abejingi tautos problemoms už valstybės sie-

⁴ Tiesa, 1939.X.1.

⁵ Tiesa, 1939.XII.5.

⁶ Vairas, 1939, Nr. 24, p. 666—667.

nų ir yra pasiryžę neužmiršti tų plotų, kur tik lietuviai gyvena⁷. Kartu vyriausybinuose sluoksniuose pradėta galvoti, kaip būtų galima dar išplėsti ekonominį bendradarbiavimą su TSRS — nekariaujančia ir sausuma pasiekiamo šalimi. Tai skatino buržuazinės Lietuvos vyriausybę ryžtis naujiems sprendimams santykiuose su TSRS. To pageidavo ir plačioji visuomenė. Su jos noru taip pat reikėjo skaitytis. Antra vertus, ir pati Tarybų Sąjunga siekė, kad Lietuva priimtų jos pasiūlymą sudaryti savitarpio pagalbos sutartį. Tokia sutartis turėjo atitikti abiejų šalių saugumo ir draugiško bendradarbiavimo interesus.

1939 m. spalio pradžioje tarp Lietuvos ir TSRS vykusių derybų metu Tarybinės vyriausybės pasiūlymas dėl savitarpio pagalbos sutarties tarp Lietuvos ir TSRS sudarymo buvo priimtas, ir spalio 10 d. ši sutartis buvo pasirašyta.

Sudarius Lietuvos—TSRS savitarpio pagalbos sutartį, tautininkų „Vairas“ viename įžanginiame straipsnyje konstatavo, kad „leninizmas, kaip nuosekliausiaji išvada iš visų numatymų, kurie randami XIX amžiaus vokiečių filosofijoje, anglų politinėje ekonomikoje ir prancūzų socializme,— šis leninizmas visada gąsdino plutokratiją“, kad „visos kombinacijos, siekusios sudaryti kiek galima storesnį tam tikrų ketinimų izoliacijos lanką, buvo pasmerktos iširti...“⁸

Imperialistinių šalių susitelkimas intervenciniam karui prieš Tarybų Rusiją, jų parama Lietuvos buržuazijai 1918—1919 metais padėjo jai atsistoti ant kojų, tuo tarpu prieštaravimų tarp jų aštrėjimas, Vokietijos karas prieš Angliją ir Prancūziją, paramos iš Vakarų netekimas buvo skaudus smūgis, sukėlęs lietuvių buržuazijos netikrumą rytdiena, beperspektyviškumą vidaus ir tarptautinėje politikoje.

Taip brendo išorinės sąlygos 1940 metų socialistinei revoliucijai.

Vidines sąlygas brandino sunki darbininkų klasės ir visų darbo žmonių ekonominė padėtis, klasių kovos aštrėjimas, Komunistų partijos revoliucinė veikla, nesutarimai ir rietenos tarp lietuviškosios buržuazijos politinių partijų ir valdančiosios fašistinės tautininkų partijos politikos krizė.

Nors 1918—1919 m. socialistinė revoliucija pralaimėjo, tačiau visiško revoliucinių jėgų sutriuškinimo rezultatais Lietuvos buržuazija iki pat 1940 metų niekadoms neturėjo progos pasidžiaugti. Jau 1920 metų Lietuvos darbininkų streikai, ginkluotas Kauno įgulos kareivių sukilimas ir kiti klasių kovos reiškiniai buvo ryškus įrodymas, kad darbo žmonės ir toliau atkakliai siekia išsivadavimo iš socialinės priespaudos. Klerikalinės reakci-

⁷ Vairas, 1939, Nr. 35, p. 673.

⁸ Vairas, 1939, Nr. 39, p. 726.

jos pašalinimas iš valdžios 1926 metais buvo aštrios klasių kovos išdava, po to fašistinis perversmas — visų buržuazijos reakcinių jėgų sąmokslas prieš kylantį revoliucinį judėjimą.

Tačiau fašistinis režimas buržuazijos neišgelbėjo. Darbo žmonės kilo į ryžtingą kovą prieš fašistų valdžią, prieš monopolinio kapitalo įsigalėjimą, už demokratines laisves.

Šios kovos augimą rodė Suvalkijos ir Dzūkijos valstiečių streikas 1935 metais, visuotinis politinis Kauno darbininkų streikas 1936 metais. Visa tolesnė Lietuvos ekonominio ir politinio gyvenimo raida neleido klasių kovai atslūgti. Krašto ūkinės ir politinės problemos pradėjo jaudinti vis daugiau ir daugiau visuomenės. Be to, vidaus padėtį nemažai veikė ir tarptautinė situacija bei valdančiųjų viršūnių mėginimai nuolaidžiauti hitlerinės Vokietijos politikai Lietuvos atžvilgiu.

Fašistinės vyriausybės pastangos pakreipti Lietuvos politiką hitlerinei Vokietijai pageidaujama linkme sukėlė didžiulį pasipiktinimą visoje Lietuvoje, paaštrino klasių kovą. Komunistų partija nė vieną dieną neišleido šių klausimų iš akių, nes tai buvo lietuvių tautos likimo klausimai.

Gresiant hitlerinei agresijai, ėmė bręsti idėja sudaryti nacionalinį frontą kovai už Lietuvos nepriklausomybės gynimą. Ją įgyvendinti Lietuvos Komunistų partija siekė, organizuodama kovą už patriotinio fronto ir komitetų Lietuvos nepriklausomybei ginti sudarymą.

Antimiuncheniška TSRS politika taikai išsaugoti ir agresoriams pažaboti atitiko nacionalinius lietuvių tautos interesus. Ji buvo patikima garantija išsaugoti nacionalinę Lietuvos nepriklausomybę. Atsižvelgdama į tai, Komunistų partija kėlė reikalavimus pakreipti Lietuvos užsienio politiką glaudaus bendradarbiavimo su Tarybų Sąjunga linkme. Taip Lietuvos komunistai norėjo priversti tuometinę Lietuvos vyriausybę, kad ji jungtųsi į antihitlerinę koaliciją.

Remtis Tarybų Sąjunga, ginant Lietuvos nepriklausomybę,— to norėjo Lietuvos visuomenės dauguma. Vyko kova už Lietuvos nepriklausomybės išsaugojimą, prieš fašizmą, už demokratiją ir socializmą. Šios kovos vėliavnešiai buvo komunistai. Apie juos greta darbo žmonių ėmė telktis ir kiti liaudies sluoksniai.

Keliaklupsčiaudama prieš hitlerinę Vokietiją, fašistų valdžia pradėjo trukdyti organizuoti patriotiniam frontui ir komitetams Lietuvos nepriklausomybei ginti. Tokia politika dar labiau izoliavo fašistinės valdžios viršūnes nuo liaudies masių ir užtraukė dar didesnę tautos daugumos napykantą. Smerkdamas fašistinės valdžios trukdymą suvienyti visas tautos jėgas kovai už Lietuvos nepriklausomybės išsaugojimą, LKP CK 1939 m. balandžio 8 d. atsišaukime rašė: „Jeigu plačiosios tautos masės

pačios pradeda įsitraukti į kovą dėl savo žemės, savo kalbos, savo kultūros apsaugojimo nuo naujųjų kryžiuočių, tai nereikia joms trukdyti“⁹.

1939 metų įvykiai po Klaipėdos krašto atplėšimo nuo Lietuvos fašistinį režimą išmušė iš pusiausvyros. Tais metais prasidėjęs antrasis pasaulinis karas ir Tarybų Sąjungos antiimperialistinės politikos laimėjimai smarkiai susilpnino imperializmo pozicijas Pabaltijyje, taigi ir Lietuvoje. Buržuazijos padėtis nuo to susilpnėjo. Kartu pagerėjo revoliucinių jėgų perspektyvos pulti buržuazijos klasę. Ypač daug įtakos šioms perspektyvoms turėjo Lietuvos—Tarybų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis.

Sutartį sudarius, dar labiau išryškėjo daugelis silpnųjų fašistinio režimo pusių. 1939 metų rudenį ne tik fašistinio režimo viršūnės, bet ir visi buržuazijos klasės šulai pamatė, kad buržuazinės santvarkos krizę Lietuvoje aštrinantį įvykių srautas yra nesustabdomas, buržuazijos klasei tenka vis giliau klimpti į beperspektyviškumą valstybiniame gyvenime, kad darosi neįmanoma prognozuoti ir paruošti sprendimus vidaus ir užsienio politikoje ilgesniam laikui.

Visa tai turėjo įtakos klasių kovai, skynė kelią revoliucijai, kuri prasidėjo 1940 m. birželio mėn. įvykiais.

Jau nuo pat 1940 m. socialistinės revoliucijos pradžios Komunistų partija orientavo darbo žmones į kuo glaudesnę Lietuvos sąjungą su Tarybų Sąjunga. Daugelyje rezoliucijų, kurios būdavo priimanos per darbo žmonių mitingus ir susirinkimus, buvo reikalaujama, kad Lietuva pasuktų socializmo keliu, kad joje būtų įvesta tokia politinė santvarka, kokia yra Tarybų Sąjungoje¹⁰.

Spaudoje ir per radiją, aiškinant darbo žmonėms revoliucijos uždavinius ir demaskuojant senojo režimo politiką, visuomet buvo pabrėžiama, kad iš Tarybų Sąjungos reikia imti pavyzdį, kaip kurti naują gyvenimą be darbo žmonių išnaudotojų ir engėjų. Laikraščiuose buvo aiškinama darbo žmonėms socializmo kūrimo Tarybų Sąjungoje praktika ir laimėjimai. Vien „Tiesoje“ šiais klausimais nuo 1940 m. liepos 8 iki 13 d. buvo paskelbti tokie straipsniai: „Visuomenės santvarkos pagrindai“, „TSRS valstybinė santvarka“, „TSRS Aukščiausioji Taryba“, „Tautinį klausimą išsprendus“, „Socialinis Vakarų Baltarusijos ir Ukrainos išlaisvinimas“, „TSRS tautų kultūrinis progresas“, „Karelių-suomių socialistinė respublika“ ir kiti.

1940 m. liepos 7 d. Vilniaus darbo žmonės daugiatūkstantiniame mitinge pasisakė už Lietuvos ir TSRS tautų draugystę, už Tarybų Lietuvą,

⁹ Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai, t. IV, V., 1963, p. 391.

¹⁰ Žr. rezoliucijų tekstus Lietuvos TSR Centriniam valstybiniame archyve, f. 56, ap. 10, b. 688, l. 146—148; b. 699, l. 659; b. 641, l. 290, 306, 641; b. 699, l. 620, 624, 631; Lietuvos aidas, 1940.VII.8.

kaip tryliktoją Tarybų Socialistinę respubliką¹¹. Liepos 9 d. „Lietuvos aidas“ pranešė, kad Kauno darbininkų rinkiminiame susirinkime Darbo rūmuose buvo keliamas šūkis „Tegyvuoją Socialistinė Tarybų Lietuvai“ ir pasisakoma už Lietuvos respublikos sąjungą su tarybinėmis respublikomis¹².

Liaudies seimo rinkimų išvakarėse laikraščio „Darbininkų žodis“ redakciniame straipsnyje buvo išdėstytas darbo žmonių požiūris į politinės santvarkos Lietuvoje pakeitimą. Straipsnyje pažymima, kad „darbo žmogus, išėjęs iš pagrindžių ir lūšnų, pusiaukelėje nesustos. Manifestacijos, eisenos, mitingai ir susirinkimai rodo, kad darbo liaudis pasiryžo eiti tuo keliu, kurį proletariatui nurodė Marksas ir Leninas, tuo keliu, kuriuo eina TSRS“¹³.

1940 m. liepos 16 d. buvo pradėti darbininkų tarybų rinkimai įmonėse. Susirinkimuose darbininkai taip pat keldavo reikalavimus, kad Lietuva būtų paskelbta Tarybų socialistine respublika ir įsijungtų į Tarybų Sąjungą. Tokie reikalavimai su darbininkų parašais buvo siunčiami Liaudies seimui, Lietuvos Komunistų partijos Centro Komitetui ir Liaudies vyriausybei¹⁴.

Apie šiuos darbininkų reikalavimus spauda ėmė kuo plačiausiai informuoti visuomenę¹⁵. Spaudoje buvo pradėtas nagrinėti klausimas, ko mes galime pasimokyti iš TSRS. Pasisakė visuomenės veikėjai, rašytojai, dailininkai, mokslininkai: J. Paleckis, A. Venclova, P. Cvirka, K. Korsakas, S. Ciurlionienė, J. Trečiokaitė, V. Girdzijauskas, S. Pupekis ir kiti, pabrėždami, kad TSRS valstybinio, ūkinio, visuomeninio bei kultūrinio tvarkymosi būdas yra labiausiai priimtinas Lietuvos darbo žmonėms¹⁶.

Pirmoji Liaudies seimo sesija prasidėjo 1940 m. liepos 21 d. Kaune. Tą istorinę dieną Kaune, Vilniuje ir daugelyje kitų Lietuvos miestų ir miestelių buvo surengti darbo žmonių mitingai ir susirinkimai pasveikinti į pirmąją sesiją susirinkusio Liaudies seimo. Darbo žmonės reikalavo paskelbti Lietuvą Tarybų Socialistine Respublika, įjungti ją į Tarybų Sąjungą ir visiškai likviduoti Lietuvoje kapitalizmą¹⁷. Tokios rezoliucijos buvo skubiai siunčiamos į pirmąją sesiją susirinkusiam Liaudies seimui.

Apsvarstęs valstybinės santvarkos pakeitimo klausimą, Liaudies seimas vienbalsiai priėmė deklaraciją, kurioje Lietuva buvo paskelbta Tary-

¹¹ Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai, t. IV, p. 475.

¹² Lietuvos aidas, 1940.VII.11.

¹³ Darbininkų žodis, 1940.VII.13.

¹⁴ PA, f. 1771, ap. 1771, b. 5.

¹⁵ Tiesa, 1940.VII.17; VII.18; VII.20.

¹⁶ Tiesa, 1940.VII.17; VII.19.

¹⁷ Tiesa, 1940.VII.21; Darbo Lietuva, 1940.VII.21.

bų Socialistine Respublika ir įstatymiškai įtvirtinta proletariato diktatūra darbo žmonių deputatų tarybų forma.

Tada iškilo labai svarbus klausimas, kaip apsaugoti socialistinės revoliucijos laimėjimus nuo imperialistų kontrrevoliucinės agresijos ir apskritai kokias sudaryti sąlygas socializmui kurti.

V. Leninas yra pabrėžęs, kad atskirų tautų politinis išsilaisvinimas ir Tarybų valdžios jose sukūrimas ne sumažina, o atvirkščiai, dar labiau padidina jų vienijimosi reikalingumą. „Tezių nacionaliniu ir kolonijiniu klausimais pradinuose metmenyse“ V. Leninas nurodė, kad „reikia siekti glaudesnės ir glaudesnės federatyvinės sąjungos, turint galvoje, pirmą, kad negalima apginti gyvavimo tarybų respublikų, apsuptų kariniu atžvilgiu nepalyginti galingesnių viso pasaulio imperialistinių valstybių, be glaudžiausios tarybų respublikų sąjungos; antra, kad reikalinga yra glaudi ekonominė tarybų respublikų sąjunga, be kurios neįvykdomas imperializmo sugriautų gamybinių jėgų atkūrimas ir darbo žmonių gerovės užtikrinimas“¹⁸.

V. Leninas pažymėjo, kad tuomet, kai politinės aplinkybės į dienvakšę iškelia proletariato diktatūrą ir kai jos likimui grasina kapitalistinių šalių buržuazija, kuomet apskritai sprendžiamas Tarybų valdžios gynimo nuo imperializmo klausimas, „negalima apsiriboti tik įvairių nacijų darbo žmonių suartėjimo pripažinimu ar paskelbimu, bet reikia vykdyti glaudžiausios visų nacionalinių ir kolonijinių išsivadavimo judėjimų sąjungos su Tarybų Rusija įgyvendinimo politiką“¹⁹.

Vakaruose tuomet jau buvo aštrinami ginklai agresijai prieš TSRS, telkiama Vokietijos kariuomenė prieš Tarybų Sąjungą²⁰. Tai lietė ir Tarybų Lietuvos saugumą bei jos egzistavimą. Todėl reikėjo suvienyti ne tik politines, ekonomines, bet ir karines jėgas²¹. Neatsitiktinai LKP CK sekretorius A. Sniečkus Liaudies seime pažymėjo, kad „Tarybų valdžios įvedimas Lietuvoje savaime dar negali duoti tvirtos garantijos apsaugoti socialistinę Lietuvą nuo bet kurių kitų imperialistinių pasikėsimų į jos gyvavimą“²².

Tarybinių tautų praktika buvo įrodžiusi, kad tik sujungtomis jėgomis, naudojantis bendra parama, galima lengviau ir sparčiau išspręsti socializmo kūrimo uždavinius. Dėl to Liaudies seimo 1940 m. liepos 21 d. priimtoje „Lietuvos įstojimo į Tarybų Socialistinių Respublikų sudėtį deklaracijoje“ buvo pabrėžta, kad „be tarybinių respublikų valstybinės sąjun-

¹⁸ V. I. Leninas, Raštai, t. 31, V., 1955, p. 122.

¹⁹ Ten pat, p. 121.

²⁰ K. Navickas, min. veik., p. 322—323.

²¹ Ten pat, p. 322—323.

²² A. Sniečkus, Kalba Liaudies seime, Liaudies seimo stenogramos, I sesija 1940 m. liepos 21—23 d., K., 1940, p. 25.

gos, be jų susijungimo į vieną kariškai ūkinę jėgą nebūtų įmanoma atsi-
laikyti prieš jungtines pasaulinio kapitalizmo jėgas nei karo, nei ūkio fron-
tuose“²³.

TSRS Aukščiausiosios Tarybos septintoji sesija, 1940 m. rugpiūčio 3 d.
apsvarsčiusi Lietuvos Liaudies seimo Įgaliotosios komisijos prašymą, nu-
tarė: „Patenkinti Lietuvos Seimo prašymą ir priimti Lietuvos Tarybų So-
cialistinę Respubliką į TSRS lygiateise sąjungine Tarybų Socialistine
Respublika“²⁴.

Lietuvos perėjimas nuo paprasto tarpvalstybinio bendradarbiavimo su
Tarybų Sąjunga į aukštesnį valstybinį susijungimą lygiateisiškumo pa-
grindu buvo dėsningas revoliucinio Lietuvos perėjimo iš kapitalizmo į so-
cializmą reiškiny, atsiradęs bendrame pasauliniame revoliuciniame pro-
cese, kovoje prieš fašizmą ir hitlerinės agresijos grėsmę, brenęs ir stip-
rėjęs liaudies kovose prieš socialinę bei politinę priespaudą.

ВСТУПЛЕНИЕ ЛИТВЫ В СОСТАВ СОВЕТСКОГО СОЮЗА

В. ҚАНЦЕВИЧЮС

Резюме

Летом 1940 г. в результате победы социалистической революции в Литве была
восстановлена Советская власть. 3 августа 1940 г. Литва вступила в состав СССР на
правах союзной республики.

Какие причины предопределили такой ход событий?

В Литве были две социалистические революции. Социалистическая революция
1918—1919 гг. совпала с началом первого этапа общего кризиса капитализма. Вторая
социалистическая революция произошла в первые годы второй мировой войны, т. е.
в начале нового этапа общего кризиса капитализма.

В 1918—1919 гг. Советская власть в Литве и советская государственность утверж-
дались в ходе ожесточенной гражданской войны. Внутренние и внешние силы контр-
революции действовали тогда общим фронтом. Они использовали и то обстоятельство,
что первое в мире рабоче-крестьянское государство — Советская Россия — было ско-
вано военной интервенцией империалистических стран и не могло оказать пролетариату
Литвы серьезной поддержки.

Иначе обстояло дело в 1940 г. С углублением общего кризиса капитализма, нача-
лом второй мировой войны, характер отношения великих империалистических держав
к Литве изменился. В 1938 г. Литва попала в орбиту империалистической мюнхенской
политики. Английские и французские империалисты, поощряя агрессию гитлеровской
Германии против СССР, оставили Литву, как и Чехословакию, на произвол судьбы.
Для Литвы стала очевидной необходимость ориентироваться на Советский Союз, ко-
торый проводил антимюнхенскую политику.

²³ Liaudies seimo stenogramos, I sesija 1940 m. liepos 21—23 d.

²⁴ TSRS Aukščiausiosios Tarybos septintoji sesija 1940 m. rugpiūčio 1—7 d., K.,
1940, p. 70.

Широкие слои трудящихся, ведя борьбу против эксплуатации и фашистского режима, стали выступать против угрозы гитлеровской агрессии, в поддержку антимюнхенской политики СССР. Коммунистами в классовой борьбе на первый план был выдвинут вопрос о сохранении национальной независимости Литвы. При этом они ориентировались прежде всего на помощь Советского Союза. Создавался антифашистский народный фронт, под знаменем которого сплачивались все последовательные сторонники борьбы против гитлеровской агрессии и фашизма, за демократию и социализм.

Таким образом, наряду с внутренними факторами, способствовавшими обострению классовой борьбы, действовали и внешние факторы. Усилилось общее воздействие внутренних и внешних экономических и политических факторов на классовую борьбу.

Внешняя политика СССР, направленная на предотвращение войны в Восточной Европе, ослабила позиции империалистических держав в Литве. С подписанием 10 октября 1939 года Советско-Литовского договора о взаимопомощи был ликвидирован барьер, который препятствовал совместной борьбе трудящихся Литвы и СССР против общего врага — гитлеровской Германии в случае ее нападения на Литву и через Литву — на Советский Союз. Договор укрепил суверенность рабочего класса, трудового крестьянства и всех трудящихся Литвы в борьбе против фашизма и гитлеровской агрессии.

Таким образом, рост революционной и антифашистской борьбы был неразрывно связан с углублением общего кризиса капитализма и международным положением Литвы.

Социалистическая революция 1940 г. в Литве началась в дни свержения фашистского режима. Первым ее завоеванием явилось создание Народного правительства. Демократические преобразования, которые осуществляло Народное правительство, были действенным средством революционизирования народных масс и ограничения сил контрреволюционной буржуазии. По существу эти преобразования явились началом развития социалистической демократии в Литве. Осуществляя курс на социалистическую демократию, Народное правительство провело выборы Народного сейма — парламента нового типа, способного выражать интересы трудового народа. Основопологающими пунктами наказов депутатам Сейма явились требования Коммунистической партии и народных масс об установлении в Литве советского государственного строя и вхождении Литвы в состав СССР.

Первая сессия Народного сейма состоялась 21—23 июля 1940 г. Она приняла исторические решения о провозглашении Литвы Советской Социалистической Республикой, о вступлении Литовской ССР в состав Советского Союза, о национализации земли, банков и крупной промышленности.

Решения Сейма — это декреты социалистической революции, создавшие главные политические и экономические предпосылки для вступления Советской Литвы в состав СССР. Задачи построения социалистического общества, укрепления социалистической экономики, защиты революционных завоеваний диктовали необходимость объединения экономических и военных сил Литвы и Советского Союза. Это явилось закономерным, объективным явлением процесса перехода Литвы от капитализма к социализму.